

Dietarisme

l'art de l'instant

El dietari és una forma moderna d'escriptura, si bé la tradició per part de famílies acabalades i amb certa cultura de dur un diari com a sèrie d'anotacions datades és ben antiga, una mena de registre de les vides familiars, dels esdeveniments i les dates clau que deixaven constància d'allò important

Lourdes Toledo

»»

No serà fins al segle XVIII, i sobretot a partir del XIX i del XX que aquest tipus fragmentari, de classificació sovint difícil, d'escriptura es desenvoluparà i constituirà en diferents direccions com a gènere literari. Els inicis –com ha escrit Josep Iborra en *L'estupor*– cal anar a buscar-los en Montaigne, declarat per Joan Fuster com el patró del gènere assagístic.

A recer de les paraules d'Iborra, Montaigne «inaugura la literatura del jo en la seua forma específicament dietarista-assagística en una obra on encara es troben barrejats o fosos el dietarista i l'assagista». Amb el temps, l'assaig i el dietari aniran diferenciant-se i redefinint-se com dos gèneres literaris diferents però propers, amb una línia divisòria gens diàfana ni rotunda, més aviat esfumada, que tanmateix no els ha impedit anar fent cadascú el seu camí. No obstant, no podem obviar el fet que certs dietaris prenen sovint una forma i un fons assagístic tot i que, com Iborra explica amb claredat: «l'assaig és l'especulació d'un subjecte molt marcat a propòsit de qualsevol tema. El diari, en canvi, és més proteic, més multiforme i multi-temàtic».

A mesura, doncs, que el dietarisme es consolidava com a opció literària, la seua empremta en la literatura europea creixia i guanyava adeptes. Nombrosos en la literatura francesa, però també en la italiana, en la portuguesa, en l'anglosaxona, i per descomptat, en la literatura catalana. Potser no tant en les lletres espanyoles, on el gènere autobiogràfic no ha acabat de quallar. Per què serà? Per respecte, per por, per falta de tradició, per «pudor», per menyspreu envers el gènere? Siguen quines siguin les raons, el fet és que els escriptors espanyols ha viscut bastant al marge d'aquesta tendència literària contemporània. El per què és una pregunta que de segur desperta curiositat i sospites, i més curiós seria encara donar-hi amb una possible resposta.

Tornant a les arrels europees, autors com ara Stendhal, Jules Renard amb el seu canònic *Journal*, Maurice Blanchot, Paul Valéry, André Gide, el portugués Miguel Torga, l'italià Giacomo Leopardi i l'inclassificable (jueu sefardita oriünd de Bulgària, crescut a Viena, trasplantat a Londres...) Elias Canetti, gran conreador del gènere memorialístic, i tants altres, han anat consolidant una tradició multiforme que ha esdevingut gènere i escola. Un gènere receptiu, obert, flexible i de reflexió, que dibuixa certes constants: textos generalment breus, que plasmen vivències o circumstàncies de qui escriu en relació al que viu, observa, sent, pensa, evoca, bé dia rere dia o amb intervals indefinits. Més enllà de la cronologia, la liber-

tat de datar o no les entrades del dietari, és una llicència més que (el gènere permet) i que es permeten els autors.

La literatura catalana no ha viscut d'esquena a aquesta temptació literària, més aviat el contrari. Des de fa un segle -o més si tenim present el *Calaix de sastre* del Baró de Maldà- en són nombrosos els autors, i algunes autores –si bé ja més tardanes– que n'han deixat mostres, de bons dietaris, alguns d'ells esdevingut clàssics: *El vel de Maïa. Dietari de la Guerra civil (1936-1939)* de Marià Manent; *El quadern gris* i *La vida lenta. Notes per a tres diaris (1956, 1957, 1964)* de Josep Pla; *Fulls de dietari* de Carles Soldevila, els nombrosos dietaris de J.V. Foix,

El dietarisme ha arrelat amb força en els autors valencians durant les darreres dècades

els Dietaris de Pere Gimferrer i el *Diari 1952-1960*, de Joan Fuster.

Els fonaments, com veieu, els van posar, i molt ben col·locats, aquests autors. Només calia continuar fent, i així ha estat, de tal manera que la literatura en català ha donat en les últimes dècades –i en especial en els darrers anys– un ventall de dietaris sorprenent, per la seua diversitat, per la riquesa de la seua prosa, pel seu valor estètic, filosòfic i històric, i pel gran exercici de sinceritat, en alguns casos. Noms com ara Maria Aurèlia Capmany, Montserrat Roig, Olga Xirinacs, Valentí Puig, i més recentment Àlex Susanna i el seu *Paisatge amb figures*, crònica cultural d'una època, Pere Rovira, autor de diversos dietaris com *La finestra de Vermeer* i el darrer, *Música i pols* on, lluny de les reflexions morals profundes, l'autor ens proposa d'acompanyar la seua veu al llarg d'un itinerari incert i quotidià alhora. Al quals caldrà afegir-hi Francesc Parcerisas i *Un estiu*, unes pàgines bellíssimes on la memòria pren tres dimensions; Miquel Pailorí amb un llibre excel·lent, *Octubre*, i Gemma Gorga, autora d'un dietari deliciós amb un títol captivador, *Indi Visible*.

La literatura, aquest intent de perdurar per damunt de la fugacitat del temps, du molt sovint a escriure per a ser recordats. Subjectats al present i arrossegats cap al passat, els dietaristes –escriu Anna Esteve– responen a l'impuls de salvar de l'oblit la matèria més volàtil, fugaç i irrecuperable: instants

viscuts, converses, impressions i records, pensaments i actituds o fets que emanen del dia a dia, amb més o menys destresa literària i amb diferents intencions». És el desig de registrar l'instant, la fugacitat, a mena d'una fotografia, amb la plasticitat del moment, de l'ara i aquí, i una prosa treballada: no debades hi trobem tants i tan bons dietaris escrits per poetes.

Certs lectors –entre els quals m'hi comente– confessem una feblesa «innocent» per tots aquells textos que se situen als marges de la literatura estrictament i restringidament definida, com ara les correspondències, els quaderns de notes, els llibres de viatges, les autobiografies i les memòries, i, és clar, els diaris. Per sort, també a casa nostra, el dietarisme ha arrelat amb força en els autors valencians durant les darreres dècades. Mestres i referents no en falten, en especial, l'obra del suecà Joan Fuster i de l'empordanés Josep Pla, dos tarannàs verament diferents però en part, potser, complementaris.

Burxant en la memòria –que ja va agafant solatge, com el vi– em ve al cap un dels primers dietaris que vaig llegir, si no el primer: *Les hores guanyades* de Raimon. Com i per què em vaig apropar a aquell llibre? No me'n recorde, però em va agradar fins al punt d'encomanar-me la passió pels dietaris. Després n'han vingut molts altres de ben diversos, i en els darrers anys diria que he i hem estat espectadors d'una eclosió de dietaris valencians, els quals, per la meua part, he seguit amb una atenció i curiositat especial.

La llista n'és llarga, alguns d'ells ja ben consolidats en el gènere, com és el cas d'Enric Sòria, Josep Piera o Josep Iborra –de qui encara queda, per sort, molt per llegir– però en són molts més: Ramon Ramon, Gustau Muñoz, Ferran Archilés, Antoni Martí Monterde, Josep Igual, Joan Borja, Ferran Garcia Oliver, Enric Iborra i el seu dietari *Un son profund* –un curs pausat i fascinant de literatura universal–, Rafa Gomar, Toni Mollà, autor de diversos dietaris, com ara el darrer *Tot entra en el pes*, i *last but not least*, un diari molt poètic i amb profunditat de pensament: *Diari de Sotaia* de Joan Pellicer, un autor que amb senzillesa i passió ens va deixar un llegat científic i literari admirable.

Arribats a aquest punt, podem i convé dir que la literatura autobiogràfica i d'idees ens ha deixat darrerament aportacions interessants i verament considerables, un luxe en qualsevol literatura que sàpiga valorar-se. Sense deixar de banda la vàlua i l'interés de tots els autors ací esmentats, em centraré ara en alguns d'aquests dietaris que, per raons d'actualitat literària, pel relleu que han tingut, i per motius d'afinitat lectora, conec amb més profunditat.

D'entrada destacaria el dietari del poeta Ramon Ramon, *Llum a l'atzucac*, dietari 2012-2016 (Bromera, 2018), i en subratllaria tres aspectes. Primer, la valentia amb què s'hi sincera, fugint de la morbositat d'allò més íntim i personal, però despullant-se davant els lectors amb elegància i tacte. Segon, el seu implacable sentit de l'humor, burleta d'ell mateix i de qui se li pose a tret, amb un humor culte i genuïnament valencià. I tercer, la

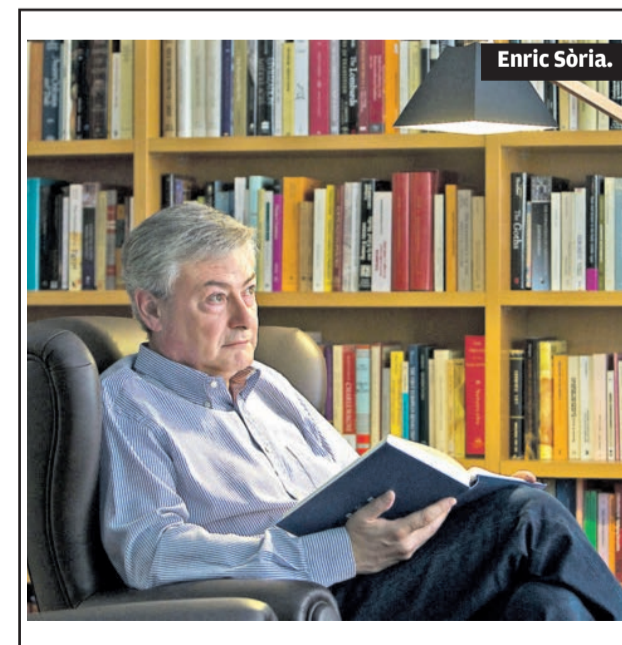

seua prosa plena de llum i de vida, lírica, elaboradíssima, popular i propera quan cal, també valenta.

Ramon Ramon (Catarroja, 1970) –autor d'anteriors dietaris com ara *Dins del camp d'herba*– posa llum a l'atzucac en quasi tot allò que toca i repassa. Llum sobre la monotonia del nostre quefer social i polític, llum a la desesperació humana que pot significar no trobar-li sentit a la vida de cop i volta, tot evocant els detalls més senzills i tendres de la quotidianitat, llum sobre la lluita contra l'oblit i sobre l'amor pels paisatges ancestrals. Una llum que brolla també del seu extraordinari bagatge de lectures, tant literàries –poesia, novel·la, teatre– com ara d'obres d'assaig, història, filosofia, economia, a més de la seua cultura teatral, cinèfila i musical, modestament i sigil·losa compartit amb el lector.

Per les pàgines d'aquest dietari desfila un retrat humà i ajustat de gestos i actituds que han posat veu a la realitat social valenciana lingüística i cultural en els darrers trenta anys, i que abraça també el quefer editorial a l'activisme polític del nostre país.

Gustau Muñoz (València, 1951). Conti-

Enric Sòria.

Joan Fuster i Josep Pla.

L-EMV

nuador de Fuster –que no simplement se-guidor– l'obra de Muñoz, a qui quasi res humà, cultural, polític, econòmic ni social resulta aliè, és un referent clau en l'evolució de l'assaig català dels darrers anys i un pilar sòlid en el pensament i la cultura del País Valencià i més enllà. Per tot això, els seus escrits suposen un material de consulta i relectura de primera mà.

El vertigen dels dies (L'Avenç, 2019) és el seu darrer dietari, una crònica superba d'una època, tocada d'un retrat familiar deliciós, a l'estil Ginzburg, un dietari molt assagístic –marca de la casa– que fa balanç i planteja reptes, que destil·la cert vertigen vital, però, sobretot, que proposa aspiracions contundents amb un to vitalista perquè «sense aspiracions radicals, una societat, un país, es torna conformista i malenconiós, i cedeix massa fàcil a l'oprobri de la força major». Amb fermesa de fons i força en la forma, l'autor se situa en una posició privilegiada i arriscada: la de l'intel·lectual que reajusta, denuncia i reclama, sense autocensures ni falses complaences, com una veu a la plaça pública, en el sentit que en diria Marc Bloch.

Ferran Archilés (Castelló, 1971), amb

Dues o tres pintes més tard. Notes disperses 2012-2014 (Edicions del Bullent, 2019) ens ha regalat una enciclopèdia de fragments breus, incloent-hi aforismes, referències històriques i notes personals, que retraten el món interior d'aquest historiador i pensador valencià en un llibre no precisament de butxaca: cinc-centes pàgines després d'haver-les triades entre moltes més.

Difícil fer-ne la caracterització, per l'enorme dispersió temàtica, però en qualsevol cas un llibre a tenir en compte, un retaule d'erudició d'un autor que viu en un món exquisit, culturalment parlant, on retrobem noms com ara Jules Renard, Sartre, Bachelard, Virginia Woolf, Blanchot, Valéry, Chamfort, Pansolini, Adorno, Montaigne, Pascal, Milosz, Pavese, Queneau, Eliot, Quinard, Fuster, Pla, Gaziell... i molts altres. Un collage on més enllà de la literatura i la filosofia, Archilés encaixa peces de música i cinema amb mestria, però que en ocasions convoca a fer-se aquesta pregunta: ¿Estem davant d'un diari de lectures, un carnet de reflexions o pensaments en els quals la quotidianitat s'esmuny o esdevé secundària?

Podria ser... No obstant, la gràcia de l'autor

és que, quan menys t'ho esperes, reprén el fil amb tocs d'humor, àcid si escau, i amb una lucidesa enlluernadora, alhora que hi intercala referències i reflexions al voltant de l'ofici d'historiador (el seu ofici), de la realitat valenciana, o dels seus orígens i la seua esfera personal –també els desencants que aquesta li produeix–, així com els viatges i estades lluny de casa. Impagables les pàgines dedicades a la seua ciutat, al camp, i a la seua idiosincràsia castellanenca, i a la descoberta de València, sent universitari, inclosa la festa de les Falles. Quan vol, Archilés no deixa canya dreta. En tot cas, és d'agrair la seua invitació al debat i a la reflexió d'alt nivell, revestida d'un món de cultura europea i universal però amb tot, un dels millors dietaris escrits a casa nostra en els darrers anys.

Per la seua banda, Antoni Martí Monterde, valencià de Torís i professor de Literatura Comparada a la Universitat de Barcelona, presenta el dietari *L'home impacient* (Bullent). Monterde –conversador amb tendència a orador– és un escriptor d'una cultura abassegadora i una mirada literària lúcida i personalíssima que fa dibuixar somriures mentre obre preguntes o llança sentències. Assagista destacat, en poc de temps ha publicat *Joan Fuster: la paraula assaig* (Afers 2019), *París, Madrid, Nova York: les ciutats de lluny de Josep Pla* (Tres i Quatre 2019), i que ha vist recentment reeditat el seu primer dietari, *L'erosió*, publica i oblidat el 2001 per Edicions 62 i encertadament recuperat ara per l'editorial Minúscula.

Ja en *L'erosió*, un dietari que aviat complirà vint anys, l'autor transmetia l'emoció i el pànic escènic d'una estada acadèmica iniciàtica a Argentina, en contret a Rosario, amb una parada embriagadora a Buenos Aires. L'autor hi esbossava ja amb maduresa i brillantor el seu univers: els cafés, els llibres trobats atzarosament, els viatges en tren, la ciutat vista amb ulls de flâneur. Un primer dietari que va deixar molts lectors amb ganes de més pessics Monterde. Ara, però, ha arribat un altre dosi de sal, vida i literatura Monterde: *L'home impacient*, un llibre que hem esperat amb paciència, després d'una primavera segrestada, i que sorprendrà els lectors.

Allarg dels seus periples la vida i els llibres li han donat a Monterde matèria literària amb escriu: mudar València per Barcelona, més tard Girona, i de tornada de nou a Barcelona, les ciutats, els ponts, els carrers, els cafés, les estacions de ferrocarril, els sotrac dels trens, les llibreries i les parades de llibres de vell del Mercat de Sant Antoni que visita amb admiració... Són tots escenaris de les seues dèries vitals, íntimament unides a la literatura, passió i professió. Com ell ha escrit: «He convertit la meua errància habitual en una fugida... No vull anar a enlloc. No vull estar enlloc».

Tanca aquest periple l'escriptor i músic Jo-

sep Igual (Benicarló, 1966), que acaba de publicar el seu dietari *L'eternitat enamorada* (Tres i Quatre), un llibre que segueix les seues paraules: «hauríem de repensar la forma de fer i transmetre la literatura, que al final ve de la vida i a la vida torna». *Voilà* la gràcia d'aquest darrer diari, el títol del qual s'inspira en uns versos de William Blake: «l'eternitat està enamorada dels fruits del temps». Solemne i hiperbòlica, l'eternitat –com insinua Igual– és una paraula que ens queda gran i ens deixa despallats davant d'allò que «nosaltres els humans podem fer amb el temps o a la inversa».

Plasmar les sensacions del present: dur compte del que ocorre, de com es presenta cada dia, de qui ens deixa per sempre, agrair el llibre que ens treu de la tristesa i de l'ensopiment –sovint indefugibles– fer les paus amb la menja ens evoca el pas del temps. Viure amb i dels paisatges, sense ignorar-los ni magnificar-los, valorant-los pel que donen i pel poc demanen. Tot això ho fa Josep Igual –sovint líricament– en el seu dietari, tal com ja ens havia avançat en *L'incert alberg* (Afers).

L'eternitat enamorada és un llibre que convida a passejar entre els dies sense data i sense pressa. La nota breu, de tant en tant l'aforisme lúcida, tan arriscat i difícil d'aconseguir, la sorpresa temàtica que salta com una granota, amb ímpetu i decisió, imprevisible. La drecera de les lectures de l'autor i la gramola que sona ara i adés, ens duu a intimar-hi sense disquisicions acadèmiques, ni acords de compromís. Poeta, músic, assagista i bon narrador, tots aquests ingredients estan posats al servei d'una prosa poètica del dia a dia que vol fugir –com diria l'autor– de la «dèria quadriculant dels gèneres» i que ce-

Comptar amb un ventall de bons dietaris fa la vida més afable, més autèntica, i menys rígida.

lebra amb el lector «la triomfal roda de la vida que de vegades sembla empenya pels detalls diminuts».

Estic convençuda que els bons llibres fan bons lectors. Més enllà de la dificultat del gènere –ja sabeu, diuen que l'assaig no ven– i de les penúries conjunturals, comptar amb un ventall de bons dietaris fa la vida més afable, més autèntica, i menys rígida.

Antoni Martí Monterde.

Toni Mollà.

Josep Igual.